

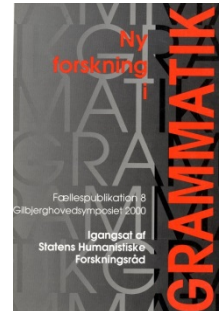
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Mere om foregrounding og backgrounding

Forfatter: Lisbeth Falster Jakobsen

Kilde: C. Bache, S. Becerra Bascañán, M. Mosegaard Hansen, L. Heltoft og H. Jansen (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 8, 2001, s. 107-126

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 2001

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Mere om foregrounding og backgrounding

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Indledning

Foregrounding og backgrounding er et vagt defineret begrebspar, som indtil nu, så vidt jeg kan se, hovedsageligt har været brugt om *the main story line*, således at forgrundede sætningsindhold udgør historiens skelet og resten udgør baggrundsoplysninger¹. Nogle sprog har morfemisk markering hertil (cf. Hopper 1979 og Hopper og Thompson 1980); i andre sprog skal fænomenet bero på en samling brogede karakteristika, eller det hænges op på intuitionen alene. I *Ny forskning i grammatik* 7 (2000: 103-122) luftede jeg den ide, at man kunne applicere foregrounding og backgrounding på selve den enkelte sætnings indhold og holde begrebsparret adskilt fra karakteristika ved det lineære forløb.

Mine ideer støttede sig på følgende ting:

- (1) 1) at sætningen danner en form for statisk ophold i tekstens flow, et frosset øjebliksbillede
- 2) at verbalet er kernen i den normale sætningskonstruktion
- 3) at verbalets handling danner kernen i foreteelsen
- 4) at verbalet sammen med sine valensled danner forgrunden i foreteelsen, og resten af sætningens ideationelle konstituenten danner baggrunden
- 5) at ved at benytte forskellige sproglige midler kan samme ikke-sproglige situation få forskellig strukturering
- 6) at sætningens foreteelse som et statisk ophold i teksten og det lineære dynamiske forløb i sætningen med dens informationslayout er to forskellige ting, som imidlertid skal eksistere i sætningen på én gang.

1. Jf. en kritisk gennemgang hos T. Reinhart (1984).

Disse ting synes fortsat at have gyldighed, men trænger til yderligere argumentation.

2. Sagsforhold og partcipanter

William Croft (1998) understøtter synspunktet under punkt 1 i (1):

- (2) Perhaps the two most basic syntactic structures of human language are the clause and the phrase (noun phrase or prepositional/postpositional phrase; it generally functions as a subject, object, or oblique element related to the main verb of the clause). The clause and the phrase are centered around the communication of *events* and *objects*, respectively. Events include both *actions* (processes involving change) and *states* (where no change is involved). Objects include persons and things that function as participants in those events). (Croft 1998: 67)

Sætningen er altså forstået som repræsenterende en *event*, og frasen som repræsenterende en person eller en ting, der deltager som participant i denne *event*. Læg mærke til, at ledbeskrivelsen af partcipanterne er subjekt, objekt og præpositionalfrase. Hvis man ser på eksemplerne igennem artiklen, vil man se, at disse præpositionalfraser er præpositionalobjekter eller adverbialled. Croft tillægger så i sine karakteristikker disse ledværdier forskellige kasusroller à la Fillmore. Det fremgår af eksemplerne, at adverbialledene er sådanne, som normalt har en præposition, der mere eller mindre karakteriserer rollen. Rollerne er dem, som man stort set tillægger personer og ting i den ikke-sproglige verden, herunder også lokaliteter. Men ikke fx epistemiske adverbialer eller emotionelle adverbialer (de optræder som oftest også som rene adverbier, altså ikke som præpositionalfraser); og temporale adverbialer holder Croft for sig af en grund, der bliver behandlet nedenfor (jf. 3.1).

Dette passer i nogen grad til de rolleværdier, som et verbs valens udstikker. Uden at Croft overhovedet arbejder med valens. Han mangler nogle hardcore begreber som dependens og selektion. Hans synspunkt er nærmest det modsatte, nemlig:

- (3) Words do not have a fixed distribution across constructions. To some degree, any word can be used in principle in any con-

struction. Hence, distributional patterns do not establish grammatical categories in the strict sense. What matters is the semantic interpretation of a word in a particular grammatical construction. (Croft 1998:90-91)

Det er en meget sympatisk tanke, at **når** et ord står i en realiseret konstruktion, skal det også fortolkes. Så udgør det sagte, hele konstruktionen, en fortolkning af verden, *a construal*, et indholdskonstrukt. Deri har Croft ret. Men det er jo ikke det samme som, **hvordan** et ord kommer til at stå i en konstruktion. Her er der alvorlige begrænsninger på, om ethvert ord kan stå i enhver konstruktion. Det er muligt, at engelsk er mere fleksibelt på dette punkt, p.g.a. af den morfologiske fattigdom og anden beskedenhed i formklasserne, men det gælder ikke nødvendigvis for andre sprog, fx ikke for et sprog som tysk.

Derfor holder jeg fast ved, at et verbs valens er en første fortolkning af en relation i den ikke-sproglige verden², og at valenser er kraftigt normerede og fikserede fortolkninger. De er indholdskonstrukt, jf. punkt 5 i (1). Det er verbalet³ med partipanter, der udgør skelettet i sætningens sagsforhold, den sproglige modellering af den ikke-sproglige situation. Ud af de samlede semantisk-logiske faktorer, som man kan inddele enhver situation i, udvælger verbet via sin valens nogle til særlig behandling. Det ses tydeligt i de tilfælde, hvor det samme verbum⁴ har alternative valenser:

- (4a) Arbeiter räumen mit Schneepflügen den Schnee von der Straße
 (4b) Schneepflüge räumen den Schnee von der Straße (Welke 1988: 56)

2. Der regnes med både udtryks- og indholdsvalens, jf. (4), som er et eksempel på forskellig indholdsvalens.

3. Der skelnes her mellem et verbum og dets valens, og verbalet og dets "valens". Verbet med valens udgør den første fortolkning af en situation; men i verbalet kan denne fortolkning manipuleres både i form af undertrykkelse af en aktant og i form af aktanters ændrede muligheder i lineariseringen.

4. "Samme verbum" skal forstås således, at verbalstammens indhold synes at være det samme, uanset at valensen er forskellig.

Hvis den faktor, som rent denotativt, altså i vores forståelse af den ikke-sproglige verden, forstås som instrument, gøres til 1. valensled (jf. (4b) hvor den realiseres som subjekt), så udelukkes samtidig en anden faktor fra at kunne realiseres som led i sætningen, nemlig agenten. Selvom vi logisk-semantisk godt ved, at der skal en agent til i sidste ende, så er denne skubbet så meget i baggrunden, at han/hun er ude af det sproglige sagsforhold som en specifik størrelse. (4a-b) er således to konstrukter af den basalt samme situation, eller sagt på tysk:

- (5) Man kann semantische Beziehungen, z.B. Valenzstrukturen denotativ und signifikativ bestimmen. Eine denotative Bestimmung bezieht sich auf den bezeichneten Sachverhalt⁵ als solchen. Eine signifikative Bestimmung bezieht sich auf die Perspektive, aus der heraus der bezeichnete Sachverhalt von einem Verb in einer bestimmten Verwendung (also sprachlich gefaßt) wird.

Wenn wir Sprache verwenden, so bilden wir mit Hilfe der Äußerungen, die wir machen, Sachverhalte der objektiven Realität ab. ... Philosophisch ist von einem im Prinzip unendlichen Zusammenhang aller Dinge und Erscheinungen untereinander auszugehen. Folglich ist das Bezeichnen eines beliebigen Sachverhalts bereits eine bestimmte Abstraktion. Bezeichnet man einen Sachverhalt, so geht das nicht anders, als daß man einen Ausschnitt aus einem komplexen Beziehungsgeflecht herausnimmt und dadurch einige Aspekte aus einem Ganzen besonders hervorhebt (thematisiert, in Perspektive bringt). (Welke 1988: 58)

Die objektive Realität bør måske hellere erstattes med **vores kognitive opfattelse af realiteten**. Men i øvrigt må citatet opfattes som støtte for, at valensen trækker nogle bestemte faktorer frem i forgrunden og derved skubber nogle andre i baggrunden, som det sås i (4). De grundfaktorer, som vi mener verden bestemmes af – den denotative tolkning – hører sammen med de mere eller mindre Fillmoreske roller. Valensens signifikative tolkning lægger en anden form for tolkning ind i de størrelser, der bliver valensled.

5. *Sachverhalt* er her det samme som situation.

Det er jo valensen og afledt heraf sætningsmønstre, der fx skaber subjekter, objekter og faste prædikativer; det er ikke nogle denotative faktorer fra verden omkring os. Medens adverbialled, der i de fleste tilfælde er ikke-valensbundne led, inhærent semantisk karakteriserer rollen, så fratager valensen for de tre andre ledværdiers vedkommende størrelsen en denotativ rollekaraktistik for at lægge en mere abstrakt rolle på:

- (6a) mit dem Hammer: +Instrument
 (6b) den Hammer: ?
 Er zerbrach den Hammer
 Der Geistesgestörte betrachtete die Lilie als den Hammer

I (6b) fratager ledværdierne *den Hammer* den potentielle rolle +Instrument, som man nok ellers ud fra kendskab til verden ville være tilbøjelig til at forsyne den med.

En anden ting, valensen gør specielt ved led, der havner som subjekt eller objekt, og specielt i definit form, er, at størrelsen får noget holistisk ved sig, som gør, at handlingen gælder for størrelsen i sin helhed; det samme gælder ikke for adverbialled:

- (7a) **Chicago** ist im Winter sehr kalt
 (7b) **In Chicago** ist es im Winter sehr kalt
 (8a) Sie füllte **die Flasche** mit dem Schnaps
 (8b) Sie füllte den Schnaps **auf die Flasche**

I (8a) bliver flasken fuld, men der kan godt være snaps tilovers uden for flasken: i (8b) er al snapsen kommet i, men det er ikke sikkert, at flasken er fyldt. (Jf. Croft 1998: 85 og mange andre).

En tredje ting er, at subjektet ofte betragtes som sætningens topos, der Satzgegenstand. Nu skal selve topos-spørgsmålet ses i sammenhæng med fokus, og fokus må regnes som et begreb, der henhører under sætningens linearitet, jf. (1) punkt 6, og altså ikke under den problemstilling, der behandles lige nu. Men hvorfra kommer forestillingen om, at netop subjektet er topos i sætningen? Det er vel et spørgsmål

om, at det virker forgrundet. Men faktisk kan man også finde en, der taler om, at der kan være flere topoi i en sætning:

- (9) One might object to the view of there being more than one topic per clause or sentence by saying that it makes the concept of topic vacuous or near-vacuous. Do we want to say, for example, that in the answer sentence in (4.23) ...

(4.23) Q: What ever became of John?

A: He married Rosa, but he didn't really love her both *he* and *her* are topic expressions? No doubt the answer in (4.23) is intended primarily as information about John, therefore the two occurrences of the pronoun *he* must be topic expressions. But this does not entail that the unaccented pronoun *her* is not a topic expression as well. ... Both John and Rosa are under discussion at the time the clause *he didn't really loved her* is uttered. The communicative point of uttering this clause is to inform the addressee of the nature between the two topic referents. (Lambrecht 1998:148)

Igen spørger jeg mig selv, hvor følelsen af *her* som topic kommer fra, når det samtidig truer med at ødelægge hele begrebet topos, som Lambrecht selv indrømmer? Det må igen tilskrives forgrunden, som er skabt af valensen. Nu skal det så ikke hemmeligholdes, at Lambrecht går videre med at sige (citatet fortsat):

- (10) Notice that while the clause *he didn't really love her* may be said to be ABOUT the relation between the two arguments, the same is not true of the clause *He married Rosa*, in which Rosa is mentioned for the first time. In the latter clause, *Rosa* does not bear a topic but a focus relation to the proposition ... (Lambrecht 1998:148)

Det er, fordi hans ærinde er topos-fokus, hvilket i nogen grad hænger sammen med, at hans egentlige emne er præsuppositions- og fokusstruktur. Det generer ikke mit ærinde, eftersom jeg mener, at fokus tilhører den dynamiske dimension, jf. punkt 6 i (1). I min forestillingsverden er relationen *He married Rosa* også forgrundet; men samtidig kan *Rosa* godt være fokus. Både den statiske og den dynamiske dimen-

sion (jf. (1,6)) skal være tilgodeset i enhver sætning; derfor kan samme konstituent godt være bærer af flere funktioner.

Noget andet er, at selvom verbal + de valensbundne led tilsammen udgør forgrunden, er der selvfølgelig en rangforordning mellem valensled, som giver sig udslag i en opfattelse af umarkeret rækkefølge, som ofte gør valensled 2 eller, hvis der er 3, så valensled 3 skikket som fokus.

2.1. Tekstkohærens

Hvorfor er det så vigtigt at hævde, at valensleddene skubbes frem i forgrunden i sætningen? Det er det af den ovennævnte grund, at valensen tillægger sine led nogle signifikative roller, som led ellers ikke har. Disse roller er bl.a. distinktive, dvs. de angiver, på hvilken måde størrelserne indgår i handlingsrelationen⁶. Der skelnes her mellem tre slags distinktive roller: I, E og R, hvor I står for initiator, E for entitet og R for ramme. Der er forskellige valenskombinationer:

- (11) E: **der Hund^E schläft;**
 der Fernseher^E explodiert
 I - E: **er^I füttert den Hund^E**
 sie^I macht den Fernseher^E aus
 E - R: **er^E verfällt in Stumpfsinn^R**
 sie^E ist langweilig^R
 I - E - R: **er^I gibt dem Hund^R einen Knochen^E**
 sie^I jagt den Fernseher^E in die Luft^R
 sie^I macht ihn^E verrückt^R

Rammen svarer til adled, som de er kaldt hos Herslund o.a.. Det er klart, at det er den brogede klasse. Medens I og E og R, hvis R på én gang er valensled 3 og indirekte objekt, er holistiske størrelser med varighed i tid og rum⁷ og tillagt en vis selvstændighed til at indgå i

6. Handling skal forstås i videste forstand som det, der udtrykkes i hovedverbet, hvad enten den er dynamisk eller ganske statisk.

7. Det er nok bedre at sige 'holistiske størrelser med virtuel varighed i tid og rum', eftersom tekster også opererer med størrelser, hvis faktiske eksistens i tekstverdenen negeres: *Das Geld fehlt mir, um die Küche umzubauen.*

forskellige relationer efter hinanden, er R som adverbialled og prædikativ ofte anderledes bundet til den ene handling og har mindre selvstændighed til at gå videre til nye relationer.

Det er I og E og de indirekte objekter fra R, der modellerer *objects* i *events*, som Croft siger i (2), altså i situationer; og det er dem, der hyppigst som størrelser går igen fra sagsforhold til sagsforhold i tekstverdenen. Dette er en grund til at betragte dem som forgrundede. Resten af mulighederne i R er som sagt langt mindre tilbøjelige til at gå eksplicit igen fra sagsforhold til sagsforhold. Hvorfor så tage dem med blandt forgrundede størrelser? Det er af lidt andre årsager, dels fordi de indgår i valensrelationen og derved i en handlingsrelation sammen med partcipanterne, dels fordi det ofte er dem, der kommer til at karakterisere handlingens aktionsart (jf. afsnit 3.2).

Hvis det er partcipanterne, der som veletablerede tekstindivider fortrinsvis går fra relation til relation i tekstverdenen, så kan man forvente, at det sproglige materiale, som man bruger til at refererer til dem med, vil skifte fra det semantisk righoldige til det mere pauvre som proord eller for subjekters vedkommende direkte til zero. Det kan ses i (12):

- (12) ¹Normalerweise sind **Frankenstein, King Kong und andere Monstergestalten** sicher im Kino und in Büchern eingesperrt – ²nur an Halloween, jener amerikanischen Nacht des Gruselns, laufen **sie** auf einmal tatsächlich auf den Straßen herum und ³0 verbreiten so viel Schrecken, ^{3a}dass man am Ende über **sie** lachen kann (Spiegel 9.10.2000:230)

Frankenstein, King Kong und andere Monstergestalten som participant i 1. sætning, der også er indledningen til hele teksten, genoptages semantisk reduceret med *sie* i sætning 2, for så at blive til nul i sætning 3 og til *sie* i 3a.

3. Sagsforhold. Det lineære forløb

Hvad angår *events* som hos Croft (2), så bruges her termen 'situation' om den ikke-sproglige *event* og 'sagsforhold' om den sproglige model-

lering af situationen. Den væsentligste forskel mellem de to (bortset fra selve materien, som de to er skabt i) er, at i situationen opleves alle de faktorer, som situationen er sammensat af, på én gang; i sagsforholdet må de udvalgte faktorer p.g.a. sprogets linearitet følge på en række (Falster Jakobsen 2000: 108). Det er punkt 6 i (1). Der bliver således to forskellige typer linearitet i en tekst: den ene begrænser sig til lineariseringen af de faktorer, som indgår i ét sagsforhold og som – ligesom en situation – i sidste ende skal tolkes på én gang, den anden type linearitet består mellem ytringer i en tekst. Heller ikke denne linearisering modsvarer perceptionen af den ikke-sproglige verden. Man kan kun percipere ét forløb af situationer, forstået som en “handlingsgang”, ad gangen, og denne handlingsgang vil have ét tidsmæssigt fremadskridende forløb. Den sproglige linearisering af sagsforhold behøver på ingen måde at følge dette forløb; her kan der springes frem og tilbage i forhold til det tidsmæssigt logiske forløb; der kan lægges tidsmæssigt samtidige sagsforhold ud efter hinanden og på anden måde skabes variation i den tidsmæssige logik (jf. 3.2.2).

En måde at undersøge forgrundings relevans, som dog kun kan skitseres i denne artikel, er at se på, hvordan de to typer linearisering spiller sammen: hvilke muligheder giver en given sætnings forgrunding og linearisering for tilknytningen af en følgende ytrings sagsforhold?

I (12) er der 3 hovedforeteelser plus en biforeteelse, (12^{3a}), som rent relationalt er en kvalifikation til *so viel*; den indgår altså kun som en konstituent i hovedforeteelse (12³), og skulle derfor grammatisk-logisk have en mere tilbagetrukket informationsværdi. Her har vi så tre statiske billeder af tre situationer, repræsenteret af tre helsætninger, tre ytringer, med alle faktorer samlet til tre helhedsbilleder. Samtidig er der den lineære bevægelse, der normalt ordner informationerne sådan, at modtageren kan følge med i bevægelsen: det, der står relativt til højre i en sætning, danner ofte afsættet til det, der kommer i næste ytring. Sådan er det faktisk også her. Teksten fra (12) går videre således:

(13) ... und ³⁰ verbreiten so viel Schrecken, ^{3a} dass man am Ende über sie lachen kann.

Und ⁴ natürlich ist es auch in Baltimore, im jüdischen Viertel Liberty Heights, im Jahre 1954 nichts anders. ^{5a} Nur als zwei junge

Wikingen ihren 16-jährigen Freund Ben abholen wollen, ⁵fällt das Ritual krachend zusammen. ⁶Ben kommt die Treppe in brauner Uniform und mit rotschwarzer Hakenkreuzbinde herunter. ^{7a}“Du verlässt dieses Haus nicht als Adolph Hitler”, ⁷zürnt die Mutter (Spiegel 9.10.2000: 230)

I (13⁴) refererer *nicht anders* til *so viel Schrecken*, *dass man am Ende über sie lachen kann*; i (13⁵) viser det sig, at man kan modsige det underordnede sagsforhold i (13^{3a}), *dass man am Ende über sie lachen kann*, uden at man samtidig fjerner det overordnede sagsforhold i (13³), *und verbreiten so viel Schrecken*. Adolph Hitler er et monster, der ikke er til at le ad i 1954 i et jødisk kvarter i Baltimore. Eksemplet viser, at det er hovedsætningens valensled / partcipanter, der er de helt forgrundede størrelser; ledsætningernes forgrundede størrelser træder mere i baggrunden.

3.1. Handlinger

Min påstand i 3 og 4 i opstillingen under (1) er, at også selve handlingen er forgrundet. Den danner kernen i relationen til partcipanterne. Nu er en handling i sig selv transitorisk, og det vil sige, at den ikke rækker ud over det pågældende sagsforhold. Selve handlingen som en “størrelse” kan således ikke videreføres i den følgende del af tekstens sagsforhold. Hvordan skal man så komme videre?

Her kommer Croft, Per Durst-Andersen og andre ind, som beskæftiger sig med handlingers aktionsarter. Croft viser i den omtalte artikel (1998) meget detaljeret, hvordan man kan lave forskellige sproglige indholdskonstrukter af situationer ved hjælp af forskellige aktionsarter, og yderligere ved at reinterpretere de kanoniske aktionsartsudtryk igennem kombination med andre størrelser, som oftest adverbialer. Det er derfor, han har brug for den påstand, som jeg har citeret under (3). Nu skal der ikke her gås detaljeret til værks med diverse aktionsarter; jeg regner blot med ikke-dynamiske handlinger, som er tilstande (de stabile billeder hos Durst-Andersen (2000: 60)) eller aktiviteter (de ustabile billeder), og dynamiske handlinger, som er aktioner⁸ (ustabile + stabile billeder, hver svarende til en aktivitet + en påfølgende tilstand).

8. Jeg har skiftet Durst-Andersens term ‘handling’ ud med ‘aktioner’, da jeg vil bruge ‘handling’ som overbegreb (Durst-Andersen 2000: 55).

Nu er det sådan, at situationer i den ikke-sproglige verden kun forekommer i tid og rum, og dette modellerer sagsforhold også. Det interessante er, at det sproglige (grammatiske) system normalt ikke satser så meget på det rumlige, men i langt højere grad på det tidslige, "... because events exist in time, they have temporal structure. That is, events have an internal temporal contour." (Croft 1998: 69). De sprog, vi kender mest til, flekterer i tempus, men det er ikke det vigtige for det enkelte sagsforhold. Tempus situerer sagsforholdet dels deiktisk i forhold til talesituationen, dels kronologisk i forhold til tekstens andre sagsforhold. Tempussystemet bidrager ikke meget til modelleringen, konturgivningen, af den enkelte situation i et sagsforhold. Det gør til gengæld handlingens aktionsart, idet den fastlægger en slags indre temporalisering af situationen:

- (14a) Die Rose erblüht – rosen springer/folder sig ud
- (14b) Die Rose blüht – rosen blomstrer = står udsprunget
- (14c) Die Rose verblüht – rosen afblomstrer

Den sproglige modellering profilerer således noget bestemt i forhold til vores almindelige erkendelse af situationsforløb; resten er noget, vi kan slutte af det eksplicit sagte (jf. citatet i 5)). Det er vel derfor rimeligt at betragte verbalet med sin handling og sin aktionsart som forgrundet i sætningsindholdet: ligesom verbalet via verbets valens kan profilere samme ikke sproglige situation forskelligt, således kan verbalet via aktionsarten profilere handlingens forløb forskelligt i forhold til situationsforløbet.

3.2. *Aktionsarter og tekstkohæsin*⁹

I en tekstverden skal der herske en vis handlingslogik, når vi rykker fra sagsforhold til sagsforhold. Denne handlingslogik behøver ikke at falde sammen med vores perciperede kronologiske "handlingsgang", som nævnt under 3.1. Man kan her forestille sig forskellige variationer af valg af partcipanter, handlingers interne temporale kontur og kronologisk forløb.

9. Kohæsin er sammenhæng mellem to nabosætninger; kohærens er en teksts overordnede sammenhæng.

Hvis partipanterne er de samme tekstindivider over flere sagsforhold, så må hvert sagsforhold vinde informationsnyheden ind via handlingen. Følgende eksempel viser et kronologisk sagsforholdsforløb, hvor den samme grundhandling varieres over forskellige aktioner, altså handlinger, der ender i en tilstand. Aktionerne skaber hele tiden nye situationer for det samme tekstindivid, og det er det, der giver informationsmæssig fremdrift i teksten.

- (15) ¹Segen des Rundfunks. ²Die alte Frau Runkelstein pflegte sich abends im Lehnstuhl die Kopfhörer anzuschallen, ³die Musik ertönte, und ⁴dann *schlies*sie *ein*. ^{5a}Wenn das Programm aber zu Ende war, ⁵dann *wachte* sie vor Schreck *auf*. Und ⁶dann *ging* sie *schlafen*. (Tucholsky 1973: 48)

Nu er de fleste tekster ikke så ekstreme som denne. Det er ikke den samme handling, der går igen i forskellige konstrukter, men eventuelt nye handlinger. Her kommer de forskellige aktionsarter ind ved betragtning af tekstkohæsion: hvordan kommer man fra det ene sagsforhold til det næste?

3.2.1. Dynamiske handlinger

Det er nu min påstand, at selve aktionsarten alene bidrager en del til, hvordan der kan fortsættes i teksten. Hvis handlingen er en aktion, er den med det givne sagsforhold så at sige afsluttet i tekstverdenen. Den enkleste måde er at lade de samme tekstindivider som partipanter¹⁰ fortsætte med en ny handling i kronologisk orden som i (16¹⁻⁵) eller lade handlingslogikken gå kronologisk videre med et andet sæt tekstindivider som partipanter (16⁶):

- (16) (begyndelsen af en artikel om teenageres butikstyverier:)
¹“Einen Moment! ²Kommen Sie mal mit!” ³Der Befehlston des Ladendetektivs trifft die 17-Jährige wie eine Ohrfeige. ⁴Der Mann, ^{4a}der das rothaarige Mädchen vor dem Ausgang der Boutique im Perlacher Einkaufszentrum in München stellt, führt Danny ins

10. Med “samme” skal forstås, at det drejer sig om en i tekstverdenen identificeret størrelse, som der kan refereres til med forskellige sproglige størrelser. Her fx *die 17-Jährige*, *das rothaarige Mädchen*, *Danny*, *sie*, som alle refererer til *Sie* i (16²).

Büro. ⁵Dort muss sie in Gegenwart einer Verkäuferin ihre Jeans runterlassen. ⁶Verräterisch baumelt das Preisschild an der grauen Hose, ^{6a}die sie unter der weiten Raver-Jeans verbergen wollte (Bravo 11.10.2000: 55)

Det samme ses i (17): det samme tekstindivid fortsætter som participant (17^{4,6-8a}), (muligvis også (17²))¹¹ eller vi får en ny handling med nye tekstindivider (17^{3,5}):

(17) (hovedpersonen, Daniel, har været til kandidatfest hos sin eks-kone, som han før skilsmissen havde uendelig mange scener med:)

¹Es gab keine Szenen. ²Daniel war unendlich erleichtert. ³Die Schuldgefühle wichen. ⁴Er konnte wieder frei atmen. ⁵Die Welt nahm wieder Farbe an. Und ⁶so trank er sich in eine Euphorie, ⁷von der Euphorie in eine Hysterie, und ⁸von der Hysterie in eine Amnesie, ^{8a}aus der er gerade aufwachte. (Zirkel: 10)

De valensled i kategorien R, som er adverbialer (16⁴) og (17⁶⁻⁸) og prædikativer (17²), medvirker til at fastlægge handlingens aktionsart. Derfor er disse R-kategorier også forgrundede.

Den enkleste, mest narrative måde at drive en handlingslogik frem på, er den kronologisk fremadskridende beretning, hvor kronologien drives alene ved hjælp af handlinger, der er aktioner, og hvor der ikke skiftes tekstindivid i de enkelte sagsforhold, eller hvor i hvert fald ét tekstindivid går igennem som participant, jf. (16) og (17). Aktionsart og tempus har begge en betydning for tekstkohærens. Men hvor aktionsarten bidrager til det, der faktisk udspiller sig i forgrunden af scenen i hvert sagsforhold, bidrager tempus og temporale angivelser til at situere sagsforholdene i forhold til hinanden. Enhver situation i verden foregår i tid og sted, og det gør modelleringen i sagsforhold også. Men tid og sted som baggrundsfaktorer behøver ikke at blive angivet pr. sagsforhold. Fx er der i (15) ingen stedsangivelse. Ganske vist findes der kom-

11. Sindsrørelsesverber realiseres på tysk kun i statisk passiv; denne kan så betragtes som modelleringen alene af den tilstand, en aktion ender i.

bineret med en verbalhandling også en obligatorisk rå deiktisk tidsangivelse i form af et tempusmorfem, som er det samme, så længe kronologien overholdes, som i (16) og (17). Men tempusmorfemet alene situerer kun på en overordnet måde; skal et nærmere tidspunkt præciseres, gøres det ved tidsadverbialer som *dann* (15^{4,5}), der refererer til henholdsvis *die Musik ertönte* (15³) og *wenn das Programm aber zu Ende war* i (15^{5a}). Disse angivelser er overflødige for den overordnede kronologi og har derfor som baggrundsstørrelser ikke samme konstituerende virkning på sagsforholdet som aktionsarten.

3.2.2. Ikke dynamiske handlinger

Hvis imidlertid handlingens aktionsart er ikke-udynamisk, en tilstand eller en aktivitet, er der adskillige muligheder for at komme videre med et nyt sagsforhold. Det er et spørgsmål om, hvilken indholdsfaktor man vil variere i sagsforholdet. Man kan her variere både de forgruede størrelser, participanterne, og de indholdsfaktorer, der er baggrundsstørrelser. Disse nævnes normalt ikke for hvert sagsforhold.

Man kan beholde et tekstindivid inden for samme tid og sted, hvad enten disse faktorer er eksplicite eller ej; derved deltager individet i flere samtidige eller overlappende situationer¹², som *es* og *0* refererende til *sein Hirn* (18^{2,3}) og *das, es* i (18¹⁻⁸), der som participant refererer til sagsforholdene i (18²⁻³):

(18) (Daniel vågner op efter et meget vådt party:)

Aber ¹daß ^{1a}ein ganzes Ärzteteam sein Hirn vom Schädel getrennt und ^{1b}in eine Nährlösung getaucht hatte, ging entschieden zu weit. ²Jetzt schwamm es frei im Hirnkasten und ³0 schwappte bei der leisesten Bewegung gegen die Schädelwand. ⁴Das ruinierte das Wohlbefinden. ⁵Es griff das Daseinsgefühl an. ⁶Es war mit einer positiven Einstellung nicht vereinbar. Denn ⁷es tat saumäßig weh. Und ⁸es zwang ihm zu absoluter Bewegungslosigkeit (Zirkel: 7)

12. Der siges her situationer, ikke sagsforhold. Samme situation kan skildres over flere på hinanden følgende sagsforhold, hvis det forhåndenværende sproglige materiale, typisk verber, ikke strækker til at skildre situationen i ét sagsforhold; således (18²⁻³).

Hvis tid og sted beholdes, men en række ikke-dynamiske sagsforhold følger efter hinanden, får man normalt en beskrivelse af – typisk – lokaliteten med forskellige partcipanter i sagsforholdene:

- (19) Der Wind kam gleichmäßig und schneidend. Eine Reihe rotbeflaggter Markierungsstangen schlängelte sich parallel zur Reichsstraße bis ans Seeufer und schwenkte dann vor einer hölzernen Schranke in elegantem Bogen zurück ins Landesinnere. *Hus Trollhem, privat väg* war in Runen nachempfundenen Schriftzeichen in den hochgestellten Schlagbaum eingeritzt. Die Schneedecke hinter der Schranke war von Reifenspuren zerpflegt, die auf ein großflächig verglastes, riedgedecktes Haus zielten. Aus zwei schlanken Schornsteinen wehten Rauchfetzen in einen stahlblauen Januarhimmel ... (Linden: 9)

Forudsætningen for, at et sagsforhold kan skifte kronologisk placering, er, at det siges eksplicit, enten ved verbalfleksion (20³) eller ved adverbialer. Her varieres altså tiden:

- (20) (Daniel vågner op efter det våde party:)
¹Kein Zweifel, ²er hatte Feinde. ³Einer von ihnen hatte ihm die Augen mit Zement zugeschmiert. ⁴Er bekam sie einfach nicht mehr auf. ⁵Gut, ⁶er war eben dazu verdammt, in ewiger Nacht zu leben. ⁷Die Welt interessierte ihn sowieso nicht mehr (Zirkel: 7)

Hvis stedet veksler, og alene samme tid beholdes ved ikke-dynamiske sagsforhold, må man nødvendigvis også skifte tekstindivider som partcipanter, eftersom ingen kan opholde sig flere steder på én gang inden for samme mentale rum. Resultatet er en række parallelsagsforhold:

- (21) (en vittighed om DDR (SU = Sowjetunionen:))
¹Die USA, die SU und die DDR wollen gemeinsam die 'Titanic' heben¹³. ²Die USA interessieren sich für den Goldschatz und

13. Stedsangivelserne i (21) er pga. metonymi også l. valensled, initiator, I, i forhold til verbernes handling i de enkelte hovedsagsforhold.

den Tresor mit den Brillanten, ³die SU interessiert sich für das technische Know-how. Und ⁴die DDR interessiert sich für die Band, ^{4a}die bis zum Untergang noch fröhliche Lieder gespielt hat. (Spiegel 9.10.2000: 70)

Også andre faktorer som middel, årsag, måde etc. kan naturligvis være det, der giver et nyt kohærende sagsforhold.

4. Afslutning

Hvad der ikke er behandlet i detaljer her, er, hvilken størrelse i en sætningskonstruktion – en valensstørrelse eller en friangivelse der så faktisk danner afsæt for kohætionen til den følgende sætningskonstruktion. Det er jo ikke sådan, at partipanterne nødvendigvis har en præferencestilling; der er også de lineære kræfter at tage hensyn til (jf. (1) punkt 6). Her udmærker sig specielt P1¹⁴ (jf. Falster Jakobsen 2000: 112-119):

(22) (om Brumliks behandling den tyske idealistiske filosofis fortolkning af forholdet mellem jøder og ikke-jøder:)

¹Mir scheint sogar, dass ^{1a}hier der Roman des polnischen Erzählers Andrzej Szycpiorski "Eine Messe für die Stadt Arras" einen Schritt weitergekommen ist. ²Szycpiorski beschreibt das Verhältnis von Herrschaft und Knechtschaft am Auftreten eines Juden vor den christlichen Ratsherren der Stadt und ³deutet dabei Hegels Bewusstseinsdialektik (⁴durch die Arbeit wird der vom Herrn zur Arbeit gezwungene Knecht, ^{4a}der damit seinen Herrn von sich abhängig macht, zum eigentlichen Herrn) äußerst aufschlussreich in den sozialpsychologischen Kategorien von Hochmut und Demut. ⁵Der Jude, ^{5a}der vor die Herren tritt, demütig und gebeugt, lässt gerade in der Unterwerfung seine Überlegenheit durchschimmern. ⁶Die Herren, ^{6a}die sich dadurch als Knechte behandelt sahen, haben es ihm heimgezahlt. ⁷Von Szycpiorski aus wird es schwieriger, ^{7a}sich, wie Brumlik, der Folgerung Gershom Scholems anzuschließen ... (Zeit 11.1.2001: 49)

14. P1 er første ledposition i germanske sprog + engelsk.

Szycypiorski i (22²⁻³), *der Jude ...* i (22⁵) og *die Herren ...* i (22⁶) er alle valensbundne partcipanter, men udgør samtidig rammen for sagsforholdets gyldighed. *Szycypiorski* indsnævrer gyldigheden fra de forskellige muligheder for den beskrivende instans som ligger i den forudgående sætning *der Roman des polnischen Erzählers Andrzej Szycypiorski "Eine Messe für die Stadt Arras"*. *Der Jude ...* og *die Herren ...* viser direkte den distributive rammeangivelse for forskellige partcipanter, der handler på forskellig måde, sådan som det ofte forekommer (jf. (21)). *Mir* i (22¹) er en indledende rammeangivelse som partcipant i det sagsforhold, der angiver tekstforfatterens evidentialisrum i forhold til den anmeldte bogforfatter, Brumliks, evidentialisrum.

Durch die Arbeit (22⁴) er en fri angivelse og som sådan baggrundet, men får alligevel i kraft af P1 en lineært fremtrædende stilling som rammeangiver. Ligeså *von Szycypiorski aus* i (22⁷).

Ligeså forskelligt er det, om fokus kommer til at ligge inden for en valensbunden størrelse, altså en forgrundet størrelse, normalt den, der har det højeste nummer i valensmønstret¹⁵: *zum eigentlichen Herrn* (22^{1a}), *seine Überlegenheit* (22⁵) og *der Folgerung Gershom Scholems* (22^{7a}), eller om den ligger på en fri angivelse, en ifølge valensen baggrundet størrelse, som til gengæld får informationsmæssig vægt p.g.a. fokusfunktionen, som *am Auftreten des Juden vor den christlichen Ratsherren der Stadt* (22²) og *in den sozialpsychologischen Kategorien von Hochmut und Demut* (22⁴). Som forventet spiller fokustørrelsen en stor rolle for kohæsionen til næste sætning¹⁶.

Et andet spørgsmål er, om det er de forgrundede størrelser, der igenem en tekst i højere grad kommer til at konstituere *the main story line*. Det er ikke behandlet her, ligesom de baggrundede valensstørrelser (jf. Falster Jakobsen 2000: 116-17) og deres rolle i kohæsion og kohærens heller ikke er det.

Det fremgår, at der er mange måder at bygge en helsætning op på og

15. *der Knecht*^{R₁} *wird zum eigentlichen Herrn*^{R₂}; i forhold til et tovalent verbum vil R altid være valensled 2.

16. Under kohæsion forstås her fænomener både fra indholds- og udtryksiden.

mange måder at komme lineært fra sætning til sætning. Alligevel er det ikke vilkårligt, men forskelligheden i opbygningen gør det vanskeligt at underbygge sandsynligheden i det sagte.

Engang, da Tom Givón var i København, sagde han til os, at man skulle stræbe efter at styrke sine påstande efter følgende model: 'hvis min påstand A er korrekt, så må heraf følge B og C'. Dernæst efterviser man så, at B og C forefindes. Det drømmer jeg om at kunne gøre. Jeg ved bare ikke rigtigt hvordan på grund af mangfoldigheden i opbygning. Men jeg forestiller mig, at tællinger af de forskellige iagttagelser kunne være en metode.

Primærlitteratur

Bravo 11.10.2000. (Bravo)

Ebertowski, J. (1999). *Unter den Linden eins. Der Roman des Hotel Adlon*. Berlin: Ullstein Taschenbuch 24570. (Linden)

Schwanitz, D. (2000). *Der Zirkel*. Frankfurt/M.: Goldmann 44348. (Zirkel)

Der Spiegel 9.10.2000. (Spiegel)

Tucholsky, K. (1973). *Schnipsel*. Reinbek: rororo 1669. (Tucholsky)

Die Zeit 11.1.2001. (Zeit)

Henvisninger

Abraham, W., T.Givón & S. A.Thompson (eds.) (1995). *Discourse Grammar and Typology. Papers in Honour of John W. M. Verhaar*. Amsterdam: Benjamins.

Bal, M. (1990). *De theorie van vertellen en verhalen. Inleiding in de narratologie*. Muiderberg: Coutinho.

Björklund, M. (1993). *Narrative Strategies in Chechov's The Steppe. Cohesion, Grounding and Point of View*. Åbo: Åbo Akademi University Press.

Chafe, W. (1987). Cognitive Constraints on Information Flow. R. S. Tomlin (ed.) (1987). 21-52.

Chafe, W. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Croft, W. (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Croft, W. (1998). The Structure of Events and the Structure of Language. M. Tomasello (ed.): *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2000). Aspekttypologi og verbaltypologi. J. Nørgård-Sørensen et al. (eds.) (2000). 50-72.
- Emmott, C. (1997). *Narrative Comprehension, a Discourse Perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Falster Jakobsen, L. (2000). Foregrounding, backgrounding og lineært sætningsforløb. J. Nørgård-Sørensen et al. (eds.) (2000). 103-122.
- Falster Jakobsen, L. & J. Olsen (1978). Textkohärenz und Involvierungen. *Deutsche Sprache* 1, 1-20.
- Givón, T. (ed.) (1979). *Discourse and syntax. Syntax and Semantics* 12. New York: Academic Press.
- Givón, T. (1987). Beyond foreground and background. R. S. Tomlin (ed.) (1987). 175-188.
- Givón, T. (1995). *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: Benjamins
- Grenoble, L. A. (1998). *Deixis and Information Packaging in Russian Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Hopper, P. (1979). Aspect and Foregrounding in Discourse. T. Givón (ed.) (1979). 213-24.
- Hopper, P. (1995). The Category 'Event' in Natural Discourse and Logic. W. Abraham, T. Givón & S. A. Thompson (eds.) (1995). 139-150.
- Hopper, P. & S. Thompson (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56. 251-299.
- Nørgård-Sørensen, J. et al. (eds.) (2000). *Ny forskning i grammatik* 7. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Reinhart, T. (1984). Principles of gestalt perception in the temporal organization of narrative texts. *Linguistics* 22. 779-809.
- Tomlin, R. S. (ed.) (1987). *Coherence and Grounding in Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Welke, K. M. (1988). *Einführung in die Valenz- und Kasus-theorie*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Welke, K. M. (1993²). *Funktionale Satzperspektive. Ansätze und Probleme der funktionalen Grammatik*. Münster: Nodus Publikationen.

